

Erkki Vettenniemi

Paavo Nurmen pimitetty perintö

Uuden vuosituhannen yhdentekevän ja yleisesti suvaitun urheiluviihteen aikakaudella saattaisi olla aiheellista muistuttaa, että kotimaisen urheilukriittikin lyömätön huipentuma koettiin vain jokunen vuosikymmen sitten.

Ajattelen tällöin 1970-luvun alkua, kuten heinäkuuta 1973. Jyväskylän Kesän -liikuntakongressiin osallistui liikuntatieteellisen tiedekunnan tutkijoita, alan virkamiehiä, urheilujohtajia ja muita urheiluelämän tarkkailijoita – sekä Jyväskylän lyseon suuri poika, 85-vuotias Lauri Pihkala. Tämä kongressi kuului Kesän viralliseen ohjelmaan. Samanaikaisesti pidettiin myös ”varjokongressi”, lievää eripuraa nostattanut tapahtuma, josta vastasi paikallisen yliopiston Sosialistinen terveystama.

Kolmen kesäpäivän ajan vasemmistolainen urheilukritiikki otti yhteen porvarillisen urheilukritiikin kanssa, ja näiden rintamien näkemykset esitelen nyt mahdollisimman tiiviisti. (Ääri vasemmistolaisia teesejä kuultiin varjokongressissa.)

Vasemmistolaisittain ajatellen porvarillinen urheilu oli markkinoiden armoilla ja sen tähden turmiollista toimintaa. Kapitalistiseurat suhtautuivat urheilijoihin kauppatavarana, ne myivät ja lääkitsivät heitä vailla omaatuntoa. Porvarillisesta urheilujulkisuudesta taas puuttui niin talouden, politiikan kuin historiankin käsittely, vaikka juuri ne selittivät urheilun luonteen. Koko urheilusysteemi täytyisi näin ollen siirtää ”yh-

teiskunnan elinten” valvontaan, aivan kuten sosialistisissa maissa oli jo ymmärretty tehty.

Porvarilliset kriitikot eivät hekään kieltäneet tiettyjä epäkohtia, esimerkiksi kilpailun terveystorjuntaa ja urheilujärjestöjen demokratiavajetta. Jälkimmäistä ongelmaa sopisi paikata valitsemalla Kansainvälisen olympiakomitean (KOK) jäsenet avoimilla vaaleilla. Urheilun tulevaisuus turvattaisiin yleisesti ottaen ”haittojen minimoinnilla”, siis suunnitelmallisuudella, mikä toteutuisi harjaantuneiden tiedemiesten, ei yhteiskunnan elinten johdolla.

Lainaan *Keskisuomalaisen* luonnehdintaa Kesän kulusta: ”Varsinainen kritiikki jäi tässä vaiheessa vielä melko käsitteelliselle tasolle. Tähän vaikutti osaltaan itse urheilijoiden poissaolo lupauksista huolimatta.” Kotiin jääneet henkilöt taisivat olla kiireisiä aktiiviturheilijoita. Sen tähden sietää kysyä, minkä vuoksi kongressin – kumman tahansa kongressin – järjestäjät eivät kutsuneet paikalle tai edes suojelijakseen maamme johtavaa urheilun halveeraajaa?

Tarkoitan entistä olympiaurheilijaa, eläkeikäistä liikemies Paavo Nurmea (1897–1973). Nurmeen ei vedottu kongressipuheissa eikä niistä kootussa kirjassa. Hänen jyrähtelynsä ei viitattu lehtiselostuksissa eikä sitä ole ollut tapana muistella myöhemminkään. Suomalaisen urheiluelämän palvotuimman hahmon henkinen perintö on toisin sanoen pimitetty.

”Sirkusta ja humpuukia”

Nurmi oli vyöryttänyt raskaimman kritiikkinsä julkisuuteen vain hetkeä ennen Jyväskylän kongressia (jonka jälkeisenä syksynä hän kuoli). Ironista kyllä, Nurmen esiintulo kilpaurheilun periaatteellisena vastustajana osui yksin suomalaisen urheilun huiman ja kaiketi viimeisen nousun kanssa. Urheiluhan oli tuolloin oikeastaan synonyymi yleisurheilulle, ja mainittu hypähdys muistetaan parhaiten kotimaisen kestävyysjuoksun paluuna maailman huipulle.

Syyskuussa 1972 Nurmi päästi *Helsingin Sanomien* miehen seuraamaan kanssaan Münchenin olympisia kilpailuja. Vanhus katseli estejuoksun finaalia – mukana oli kolme suomalaista – ”jännittänyt ja tarkkaavainen ilme kasvoillaan”, toimittaja havainnoi. Kamppailuun eläytyminen ei es-

tänyt Nurmea mollaamasta silloisia suurjuoksijoita itserakkaiksi yksilöiksi ja suhtautumasta ”koko touhuun” mainoshommana. Näin hän jatkoi: ”Kultamitalia en pidä hiekkamuraa arvokkaampana.”

Vuosikymmenten etäisyydeltä lienee vaikea arvioida, missä määrin Nurmen kommentit mahdollisesti häiritsivät suomalaisjuhlia. Kuten tunnettua, tšekäläiset juoksijat toivat Münchenistä kolme kultaista mitalia, yhteensä neljä palkintoa. Ainakaan vähättely ei voinut tulla aikalaisille yllätyksenä, sillä Nurmi vain kierrätti kritiikkiään, jonka hän oli lanseerannut *Viikkosanomissa* kesällä 1971 ja jota hän oli syventänyt *Turun Sanomien* 75-vuotishaastattelussa.

Yhdeksänkertainen kultamitalisti piikitteli urheiluintoilijoita pidäkkeettömästi. ”Olympiavoitto on minusta sama kuin antaisi pikkulapselle leikkikalun. Sen unohtaa nopeasti eikä sillä muuta arvoa ole.” Urheilijat tyydyttivät ”hetkellistä kunnianhimoaan” – kuten kai Nurmikin nuoruudessaan – sen sijaan, että tähtäisivät kilpailusesonkia pidemmälle ja orientoituisivat sen mukaisesti.

”Vakavasti sanoisinkin noille pojille, jotka tuolla juoksevat, että tärkeintä on hoitaa opiskelu ja valmistautua elämään. Ettei sitten raakkina muiden armoilla joudu olemaan.”

Pysyvää merkitystä Nurmi näki vain tieteen ja taiteen luomuksilla, minkä hän oli todennut jo urheiluvuosinaan. ”Tämä on niin katoavaa”, hän tokaisi tuolloin *Kansan Kuvalehdelle*. ”Saisivat kirjoittaakin, kun olisi kysymys jostakin henkisestä saavutuksesta.” Ja koska Nurmi mielsi urheilun joutavaksi puuhasteluksi, hän ilmoitti katuvansa taannoisia valintojaan. Kun toimittaja uteli, vieläkö hän juoksisi, jos voisi palata vuosisadan alun Turkuun, vanhus suorastaan sähähti:

”En koskaan! Se on typerän lapsellista ja täysin hyödytöntä. Omistautuisin hyödyllisemmille asioille, sellaisille, jotka kestävät ja pitävät, joista on iloa.”

Nurmi kohteli kaltoin myös urheilumediaa. Tiedotusvälineiden loihdinta kuuluisuus on ”jotakin täysin pinnallista, vailla arvoa meidän yhteiskunnassamme”. Haastatteluja hän oli aina kavahtanut, niissä kun takeruttiin voittoihin ja ennätyksiin, jotka olivat luettavissa tulosliuskista. Nurmen äänestä erottui turkulaislehden mukaan silkkaa halveksuntaa, kun keskustelu kääntyi urheiluun yleensä tai olympialaisiin erityisesti. Se kaikki on ”sirkusta ja humpuukia”, kansallissankarina kunnioitettu mies huudahti. ”Hän melkein sylkääseen sanan ’humpuuki’ suustaan.”

Tuollaisen tuomion Nurmi julisti urheilulle. Miten se suhtautuu ajankohdan muuhun urheilukritiikkiin, kuten Jyväskylän Kesän aivomyrskyn? Nurmen argumentaatio ei ehkä noudattanut akateemisen diskurssin sääntöjä, häneltä kun puuttui aito kiinnostus toisen osapuolen – urheiluväen – väittämiä kohtaan. Hän tyytyi julistamaan omia ajatuksiaan, jotka olivat Kesän keskusteluja verrattomasti kiivaampia.

Toisin kuin vasemmistolaiset tutkijat, hän ei haikaillut sosialistisen, oletetusti emansipatorisen urheilun perään. Hänelle urheilu oli yksi jakamaton möhkäle. Ja toisin kuin porvarilliset ajattelijat, hän ei viitsinyt vii-lailla pulmallisiksi koettuja käytäntöjä, joita myös lieveilmiöiksi kutsuttiin. Kuolemansairas potilas ei paikkailemalla parane, mies tuntui tuumivan.

Urheilukoneiston väitetyistä epäkohdista mainitsin jo demokratian puutteen, jota pahoiteltiin niin vasemmiston kuin oikeistonkin leireissä. Nurmen mukaan KOK:n rakenteiden tai kokoonpanon muokkaaminen olisi toisarvoista näpertelyä. KOK epäilemättä oli arjesta vieraantunut klikki, joka piti pakonomaisesti kiinni harrastusurheilun kulisseista, mutta eihän huippu-urheilun ydin muuttuisi päälliköitä vaihtamalla! ”KOK:n johtajat ovat suurimmaksi osaksi vanhoja miehiä”, Nurmi mietiskeli. ”Jos mitalien jako tyydyttää heitä, niin meidän pitää suoda heille se ilo.”

Uskoiko Suomi urheiluun?

Nurmen jyrkevään haasteeseen ei vastattu 70-luvulla eikä myöskään sen jälkeen. Urheilupiirit ovat perinteisesti varoneet tarttumasta karkeiksi koettuihin keskustelunavauksiin, ja akateemiset tarkkailijat ovat olleet yhtä arkoja riepottelemaan urheilua estoitta. Nurmen iskuja pyrittiin itse asiassa heti pehmentämään, ennen muuta *Turun Sanomissa*, jonka juhlapäivähaastattelu oli totta puhuen ruotsalaistekoinen juttu. Lehden oma toimittaja julkaisi sen kyljessä holhoushenkiset lukuohjeet: ”vanhan miehen” mietteisiin ei saisi kohdistaa ”väärää huomiota”.

Nurmeen ei siis pitäisi suhtautua vakavasti! Urheilun edunvartijoiden mielestä Nurmen täytyi olla edesvastuuttomassa tilassa, kun hän tylästi käänsi selkensä stadionille. Ja näin annetaan ymmärtää siitä huolimatta, että hän varusti *Viikkosanomien* mukaan tärkeiksi kokemansa lausunnot lyhykäisellä lisäyksellä: ”Tämä on totuus.”

Tiedemiehet tai muutkaan itsensä tosissaan ottavat kommentaattorit eivät kai usko ehdottomiin totuuksiin. Se olisi naiivia, naurettavaa ja noloakin. Siksi en tyrkytä Nurmen radikaalia ajattelua viimeisenä sanana urheilun turhuudesta, mutta tohdin silti suositella siihen perehtymistä sekä ennen kaikkea sen tutkimuksellista soveltamista.

Urheilun historia on myös urheilukritiikin historiaa. Tämä viisaus ei ole peräisin Nurmelta, se tulee Henning Eichbergiltä (sattumoisin Nurmen kuolinvuodelta). Urheiluhistoriallisessa kirjallisuudessa Eichbergin tokaisu on hieman liian usein unohdettu niin Suomessa kuin muuallakin. Kun alan kotimainen perusteos *Suomi uskoi urheiluun* ilmestyi, sen alkulehdille painettiin Työvään Urheiluliiton historioitsijana kunnostautuneen professori Seppo Hentilän huomautus: ”Urheilun arvostelu, saati jyrkkä vastustaminen, olisi Suomessa hyvin vaikeaa. Siksi se ehkä onkin hyvin harvinaista.”

Väite on hämmentävä, kerrassaan epähistoriallinen. Suomalainen urheilukritiikki sentään käynnistyi jo 1870-luvulla, ensin tietysti hevosurheilussa, josta se laajeni ihmis- ja moottoriurheiluun. Siitä juonteesta olisi näköjään kiireellisesti laadittava tutkimus työnimellä ”Suomi ei sitenkään uskonut urheiluun”.

Jouko Kokkosen *Kansakunta kilpasilla* on niin ikään kurssikirja, ja myös sillä on lukuisat kestävät ansionsa. Mutta Nurmen hengessä tarkennan katseen maailmansotien välisiä vuosia analysoivaan jaksoon, jossa tekijä väittää urheilulla olleen Suomessa niin vakaa asema, ”ettei maassa juuri esiintynyt urheilukriittistä keskustelua”. Omasta puolestani muotoilisin tuon periodin tilanteen toisin. Vaikka urheilu oli räikeästi esillä Paavo Nurmen suurjuoksujen Suomessa, perusteltua ja häikäilemätöntäkin kritiikkiä lausuttiin toistuvasti. Sitten syventyisin Viktor Heikelin konservatiivisiin, Pentti Haanpään kaunokirjallisiin ja Olavi Paavolaisen vasemistohenkisiin kannanottoihin.

Jos ja kun urheiluhistoriallinen kirjallisuus vastaisuudessa kunnioittaa vanhan, viisaan Nurmen sanomaa, urheilijoiden kuunteleminen korotettakoon metodiksi metodien joukkoon. Muissa yhteyksissä olen pitänyt yllä muun muassa Mika Myllylän ujostelematonta urheilukritiikkiä. Maailmalla taas on julkaistu kiihtyvään tahtiin tutkimuksia, joissa korostuu urheilijoiden rooli esimerkiksi amatöörihassutusten kaatamisessa. (Nurmi punnitsi ja havaitsi amatööriaatteen kevyeksi 20-luvulla.)

Juoksija-liikemiehen kehnosti tunnettu perintö pitäisi viimein noteerata myös häneen itseensä kohdistuvassa tutkimuksessa. ”Jos tehdään, niin tehdään persoonallisempi eikä lehtileikenippu”, Nurmi tokaisi *Viiikkosanomille*. Hän tarkoitti elämäkertoja, joista hänellä oli siihen mennessä masentavia kokemuksia. Antero Raevuoren 80-luvulla laatima teos oli vihdoinkin ”persoonallinen” elämäkerta, ei mikään kuivakiskoinen kultamitalikatalogi, ja sitä Nurmi ei koskaan ehtinyt avaamaan.

Raevuori jopa huomioi – ohimennen ja sievistellen – Nurmen antiurheilulliset purkaukset. Mutta vasta Karo Hämmäläisen 2000-luvun *Yksin*-romaani antoi äänen vanhalle, rapistuneelle, urheilullisen menneisyytensä ja yhtä kyytiä kaikki kilpariennot kiroavalle miehelle. ”Ei minulla ollut muuta vaihtoehtoa kuin juosta. En minä silloin muuta tahtonut, en muusta ymmärtänyt.”

Asiaproosan tekijät ammentakoot inspiraatiota Hämmäläisen seipitteestä!

Puuskutuksen puolesta

Paavo Nurmen perinnöllä on kieltämättä toisenlaisiakin tulkitsijoita. Turun suunnalla käynnistyi 2010-luvulla massiivinen hanke Nurmen ”kulttuuri- ja urheiluperinnön vaalimiseksi”, kuten virallinen ilmaisu kuuluu. Mukana on turkulaisia urheiluseuroja, Suomen Urheiluliitto ja Nurmen perikuntakin. Näiden tahojen mielestä mainittua perintöä pidetään parhaiten yllä kilpailuttamalla lapsia ja aikuisia sekä tarjoamalla perheen pienimmille kerran kesässä ”Paavon sporttipäivä”. Nurmen uroteoista tarinoidaan koulukiertueilla, liitelehdissä luetaan mitalit ja ennätykset, juoksijapatsaan juurelle asetellaan kukkia, koreita juhlarahoja kaupustellaan, ja niin pois päin.

Tuollainen näkemys Paavo Nurmen perinnöstä on – sanottakoon tämä suoraan – historian tökerö väärennös. Lainaan jälleen Nurmea itseään: ”Suurin osa, mitä minusta on kirjoitettu, on puhdasta roskaa.” Turkulaiset patsaankiillotustalkoot ovat toki ymmärrettävissä sitä kautta, että merkkihenkilöiden ikimuistoinen kohtalo on pürtyä historiaan karikatyyrin tavoin, yksiulotteisina pahvihahmoina. Jyväskylän liikuntakongressin vanhin läsnäolija elää kollektiivisessa muistissa pesäpallon tähden, vaikka muitakin tapoja Lauri Pihkalan tulkitsemiseen olisi tarjolla. Sama huomio pätee Paavo Nurmeen, jonka aineettoman perinnön levittämisestä lankeaa painavin vastuu urheiluhistorian vilpittömille ystäville.

Jotta Nurmen rehabilitointi ei jäisi urheiluun kohdistuvaksi vihapuheeksi, lopetan katsaukseni kansanterveydellisiin merkintöihin. Nurmi kykeni nimittäin erottelemaan ruumiinkulttuurit toisistaan (ennen kuin Eichberg esitteli koko termin). Urheilun hylkääminen ei johtanut luopumiseen kohtuullisesta ruumiinrasituksesta, johon toisinaan viitataan kuntourheiluna. Sosialistisen terveystintaman sijasta Nurmi tosin kuului Suomen konservatiiviseen terveystintamaan.

Tässäkin asiassa Nurmella oli teräviä, täsmällisesti muotoiltuja mielipiteitä. Hän hyväksyi viimein vain kolme ruumiinharjoitusta: kävelyn, maastajuoksun ja suunnistuksen. Niissä kaikissa kuljetaan omien jalkojen varassa eli rasitus on oikeasuuntainen. ”Kun sydän toimii, silloin toimii muukin elimistö”, Nurmi linjasi. Välineliikuntaa vempaimineen vanhus vähätteli: ”Ei niitä pyöriä paikallaan poljettu ennenkään.” Keilai-

lua hän muisteli kokeilleensa kerran, mutta ”eihän siinä tullut edes hiki”, puuskutusurheiluun muinoin hurautanut mies hämmästeli.

Miksei Nurmi vaatinut ”puuskutusliikuntaa” aivan liian kilpailuhenkisen kuntosurheilun korvikkeeksi?

Lehtiä, kirjallisuutta ja internetsivustoja

Helsingin Sanomat 2.9.1972.

Kansan Kuvalehti 2.10.1931.

Keskisuomalainen 4.7.1973.

Turun Sanomat 13.6.1972.

Viikkosanomat 1.7.1971.

Eichberg, Henning, *Der Weg des Sports in die industrielle Zivilisation*. Nomos 1973.

Hentilä, Seppo, ”Jaloon uskomme urheiluun...” Teoksessa Teijo Pyykkönen (toim.), *Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia*. VAPK-kustannus 1992.

Huippu-urheilu ja yhteiskunta. Toim. Kalevi Heinilä ja Jukka Wuolio. Jyväskylän Kesä 1974.

Hämäläinen, Karo, *Yksin*. WSOY 2015.

Kokkonen, Jouko, *Kansakunta kilpasilla. Urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*. SKS 2008.

Raevuori, Antero, *Juoksijain kuningas Paavo Nurmi*. WSOY 1988.

Turrini, Joseph, *The End of Amateurism in American Track and Field*. University of Illinois Press 2010.

Vetenniemi, Erkki, ”Akatemia kohtaa urheilun arjen” (kirja-arvio). Teoksessa Heikki Roiko-Jokela ja Esa Sironen (toim.), *Lajien synty*. Atena 2002.

Vetenniemi, Erkki, ”Drug Use in Skiing”. Teoksessa Verner Møller ym. (toim.), *Routledge Handbook of Drugs and Sport*. Routledge 2015.

<http://paavonurmigames.fi/paavo-nurmi-legacy/>

<http://www.tilikeskus-yhtiot.fi/asiakkaitamme/paavo-nurmen-perinto-elaa>